

**MILORAD RADEVIĆ I MIODRAG MATICKI: NARODNE PESME U
SRPSKO-DALMATINSKOM MAGAZINU (ćir.)
Matica srpska - Institut za književnost i umetnost
Novi Sad - Beograd, 2010.**

Upravo držim zbornik narodnih pjesama koje su objavljene u *Srpsko-dalmatinskom magazinu (1944-1873)*, a značajne su i po broju i po vrijednosti zapisa. Objavljeno ih je 99 i to 75 lirskih i epsko - lirskih i 24 epskih. U *Magazinu* je narodne pjesme slalo 14 sakupljača, a sedam ih je pjevalo. Oni su uz pjesme ostavili dosta značajnih podataka o načinu i mjestu izvođenja, pa i o pjevačima, gradeći distinkciju između kazivača i guslara, što je omogućilo da se u ovom zborniku izdvojeno sagledaju i pjesme sedam pjevača.

Ja ću se uglavnom u svom prikazu sadržaja ovog *Magazina* osvrnuti na pjesme Ljubice Ardalić koja ih je skupljala po Bukovici, što ne znači da su pjesme ostale trinaestorice sakupljača manje značajne.

Narodne pjesme objavljene u *Magazinu* svjedočanstvo su o stanju narodnog pjesništva tokom drugogog vala bilježenja , onog kojim je nastavljen sakupljački rad Vuka Karadžića i Sime Milutinovića Sarajlije u Crnoj Gori, Hercegovini, Dalmaciji, Lici i Bosni.

Magazin je imao veliki broj pretplatnika iz Dalmacije, Hrvatske, Vojvodine, Srbije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine. Naročito je bio veliki broj pretplatnika iz Hercegovine, a pretplatnici su bile sve tri dinastije Obrenovića, Karadorđevića i Petrovića, kao i najviđeniji ljudi tog vremena: Vuk Karadžić, Njegoš, Kopitar, Đuro Daničić, Stanko Vraz, Jovan Sterija Popović, Jovan Stejić, Ljuba Nenadović, Milan Đ.Miličević, Ljudevit Gaj, Dimitrije Demetar i Stojan Novaković. Zbornik je imao i veliki broj suradnika, istina najviše iz crkvenih redova. Poslije Filipa Radičevića najviše pjesama za *Magazin* zabilježila je „po Bukovici“ Ljubica Ardalić: 22 lirske i 2 epske. Posljednja svatovska pjesma u ovoj zbirci njen je zapis („*Udade se mala naka*“). U njoj je opjevana prva posjeta majke udatoj kćeri (poslije tri dana). Nevjesta se na prvi pogled hvali novim domom (svakar kao otac, svekrva kao majka), ali na početku pjesme ključni je stih u kojem se kazuje da se djevojka udala“za bogata, za nejaka“, pa se daljnja hvala novoga doma dovodi u pitanje: “Dva đevera ogovora“, „Tri šinika širišika/Šest šinika starog žita“, a opis nejakog đuvegije postaje neprikladan i pomalo ironičan („đuvegija ekledžija“), tako da se na drugačiji način primaju stajajući stihovi opisa njegovog konja, sedla i uzde:

Konjik mu je kao vila,
Sedlo mu je, srebro mu je,
Uzda mu je, zvezda mu je!

I kršćanska pobožna pjesma „*Dubrave se zelenjaše*“ koju je zabilježila Ljubica Ardalić „po Bukovici“ tiče se velikih grijehova: zbog pića činiti grijeh, ne paziti na kuma. Duše se prema učinjenom grijehu dijele na „rajske duše“ i na „paklene“: prve se vesele zelenoj dubravi, a druge se pečale. Sve se zasniva na sukobu duše i grešnog tijela.

Najveća skupina lirskih narodnih pjesama (tridesetak) i u *Magazinu*, kao i u drugim časopisnim zbirkama, pripada ljubavnim. Ona u punoj mjeri pokazuje kakva je lirska narodna poezija bila sredinom 19. stoljeća na prostorima Krajine, Crne Gore, Hercegovine i Dalmacije. Broj varijanti pjesama zabilježenih u Vojvodini, Kneževini Srbiji i Bosni potvrđuje na najbolji način cjelovitost i povezanost srpskog usmenog stvaralašta u 19. stoljeću u krajevima gdje Srbi žive.

Ljubica Ardalić „po Bukovici“ je zabilježila i pjesmu o grljenju i ljubljenju „od uveče do jutra“ na vodi, pod nazivom „*Omili mi djevojčica*“. Kada momak tjera djevojku da ode kući, kako je majka ne bi karala, ova ga smiruje riječima da će lako, prevarom i lažju smiriti majku. Ovom i drugim ljubavnim pjesmama lik djevojke se pokazuje i u svjetlu dalekom od patrijahalnih ideala.

Ardalićka također bilježi ljubavnu (čobansku) pjesmu „*Momak tješi djevojku*“, u kojoj se o starosti govori prigušeno, ljubav se samo naslućuje. Čobanin pokušava da probudi djevojku pomoću slavuja, ali je budi tek uz pomoć konja. Djevojka proklinje momka što joj „sane pretrguje“ i što joj „prosu biser đerdan“. Momak je tješi da će lako biser pokupiti „dvjema iglam srebrenijem“/ I četirim pozlaćenim“. Ljubica Ardalić zabilježila je još jednu čobansku pjesmu pod nazivom „*Zamjenito proklinjanje*“, o djevojci koja ženje i posječe se po prstu, jer je pogledala čobana. Ono što ovu pjesmu izdvaja jesu teške kletve koje razmjenjuju djevojka i čobanin. Kletve bi bile beznačajne da se iza njih ne krije obostrana ljubavna želja.

I zapis pjesme Ljubice Ardalić „*Aj maleno za maleno*“ tiče se malene djevojke. Djevojka koja napasa paunove toliko je mala da joj je „šiben - trava“ do rukava, a „Ramina do ramena/ Đetelina do koljena“. Ali na njoj je osobita košuljica, „Nit' je tkana, ni snovata/Neg'od zlata saljevata“ i pojas -tkaninica, opisana na isti način. Tri delije koje naidu, pogađahu se što bi koji uzeo. Jedan bi košulju, drugi tkaninicu, ali najmlađi (najmanji) bi malu djevojčicu: „Koša će se omjeniti./Tkana će se poderati,/ Men' djevojka dovijeka“!

I pjesma Ljubice Ardalić „*Aj, kupino svindukinjo*“ kombinacija je više tipova. U prvom dijelu pjeva se o đavoljoj „kupini svindukinju“ (biljka - *svinduh*), o đavoljem drvcu silovitom ispod kojeg se sastaju vile. U drugom dijelu pjeva se o momku kojeg konj „zanosi“ do bora, ispod kojeg čudan čoban svira u diple i „radi da prevari“. U trećem dijelu se, u strukturi ljubavne lirske narodne pjesme, oglašava djevojka koju je majka naučila da se ne hvata u kolo do Tomasa, čije

toke ječe ne bi li je prevario, niti do ikoga drugog, već samo do „brata stričevića“ ili do „brata uččevića“. Ovo je zaista osmeračka pjesma od kola i te kombinirane cjeline mogu imati u ulogu pokrivanja ritmičkih cjelina. A kolske pjesme i jesu najpodesnije za kombiniranje lirskih općih cjelina u jednu pjesmu.

I Ardalićevina pjesma „*Pase ovce Todora*“ jest od kola, šaljiva utoliko što pastirica Todora odbija da pođe za nevaljalog vojvodu (može biti da je riječ o kolovodi), jer hramlje, opanci mu „klapaju“ i obojci „spadaju“. Radije će bratu ovce pasti i majci staroj „potku presti“ nego njegova biti. Osmeračka pjesma od kola je i Ardalićkina „*Đevojčice vranočica*“. U pitanju je ljubavna pjesma s motivom: majka rastavlja dvoje zaljubljenih. Dio pjesme čine kletva djevojačka upućeni majci, kao i veoma razvijena improvizacija o dragom i nedragom na kraju pjesme:

Volim s milim zemlji leći,
Neg' s nemilim dvore teći,
Volim s milim u zelenoj travi,
Neg's nemilim u crljenoj sdvili.

Iako je ova pjesma sastavljena od uobičajnih lirskih klišea, izdvojena je za *Magazin* upravo zbog originalnosti improvizacija općih mjesta, a možda i zbog distiha u kojem je izveden glagolski oblik **vrانيتи** dobio novo značenje: „Đevojčice vranočice, /*Vrani* na me vranim okom“!

U pjesmi Ljubice Ardalić „*Cvijeće sadi Novljanka djevojka*“, djevojka za tri kite koje je poslala „krunu česarovoj“, „duždu mljetačkome“ i „kralju napuljskome“ dobija uzdarja: od česara od zlata jabuku, „za zlamente da je mlada djevojka“, dužde joj šalje „tanane galije“, kralj od Napulja konja i junaka. Prema klišeu, djevojka odbija prva dva uzdarja pravdajući se neobičnom usporedbom: „Djevojka sam, jabuka sam sama“ i „Djevojka sam, galiya sam sama“, ali prihvaća treći dar: „Konjom oču dvore obigrati/A junaku, ljuba ću mu biti“! Spomenit ću da je Ljubica Ardalić zabilježila i pjesmu „*Soko leti preko Sarajeva*“ koja je veoma bliska varijanta poznate Vukove pjesme „Bolje je zlato i staro, nego srebro novo“.

Ljubica Ardalić šalje u zbornik i pjesmu „*Valila se Valisava*“ o hvalisavoj djevojci koja će probirati mlade i visoke momke. Starac to dočuje pa se pomladi. Pri prošnji djevojke hvali se blagom nebrojenim, konjima nekovanim, brašnom od tri ljeta, kulom od tri poda. Kad djevojka dođe u njegov dom, sačeka je paučina u tri sloja mjesto kule od tri poda, mravi ispadnu „blago nebrojeno“. Miševi -vrani konji nekovani, a lug na ognjištu - brašno od tri ljeta.

Ardalićkina piše i humorističku pjesmu „*Zapasoh se koze pasti*“ koja se gradi na isprošenoj div -djevojci. Nasuprot ovoj pjesmi, Ardalićka šalje pjesmu

„*Zateko se zerko se*“ sa sasvim suprotnim humornim efektima. Djevojka nalazi muža malenog ‘koli spuža’. Takvom malenom skroji hlače (pantalone) od lakta platna (i još joj ostalo za rukavice) i šalje da čuva koze. Maleni se izgubio i ona ga nalazi „zavaljenog“ u kozjoj „stopetini“. Takvog muža žiška požeže, mačka ogrebe, bačenog na bunjište kokoš“ začeprika“. Kad ga pas želi pojesti, djevojka ga ne da, i pjevač opet koristi neprimjereni augmentativ: “Nije tvoja užina, /Nego moja mužina“!

U pjesmi Ljubice Ardalić „*Kad se ženi nejakí Lazare*“ opjevana je zla svekrva, svekrva krvnica. Ona pokušava da otruje snahu koju je sin isprosió protiv njene volje. Mudra snaha odbija otrovanu čašu vina i upućuje svekrvu da čašu ponudi sinu. Završetak pjesme čini snahin iskaz: ona će i naći zaručnika; ali svekrva sina neće nikada.

Ljubica Ardalić je „po Bukovici“ zabilježila i dvije vojničke pjesme. Prva „*Padoše mi četri vlata*“ je pjesma o rastanku djevojke od momka koji polazi „na vojniciu“. Njene tri najveće žalosti su što ga neće vidjeti, grliti i ljubiti. Četvrta je njena žalost, u tome je poanta pjesme, što momku majka brani da se za nju vezuje. Zato slijede kletve da kuga u momkovoju kući sve pomori, i da njegovu majku odnesu „crni vrazi“. U drugoj pjesmi „*Da sam tica letilica*“ s motivom dragi na daleko (riječ je o francuskoj bojni), djevojka priželjkuje da je ptica i da može da odleti do dragoga, ali vidi kako car naređuje povratak vojske kući („pod Udbinu na užinu“). Momak, ipak, brine da djevojku na povratku neće naći, jer joj drugi „lice obljudio“.

Romansa Ljubice Ardalić „*Šetnjom šeće Karloviću Ive*“ pripada krugu romansi o Ivi Karloviću, a zasnovana je na motivu djevojke koja je nadmudrila momka koji je jednako živ i u usmenoj prozi. Kako bi provjerio umijeće djevojke u tkanju i vezenju, momak traži od nje da mu od jednog poveza načini „gaće i košulju“, a što preostane neka joj bude „u darove“. Djevojka uzvraća tako što momku daje prsten (prstenuje ga) da skuje konju potkovice i čavle, pa da se po Karlovcu poslije hvali kako je „konja zlatom potkovao“.

Pjesma „*Čudan događaj*“ iste sakupljačice doživjela je mnoge promjene i sažimanja, pa je teško odrediti kojoj pjesničkoj vrsti pripada. Romansa Ljubice Ardalić „*Ko kosi taj ne koristi*“ ispjevana je u formi dijaloga djevojčice („kako zlatne jabučica“) i pauna („tice zlatne“). Poanta je bliska romansama: momak koji zakasni na sastanak s djevojkom, zateče zalivenu djevojačku baštu i biva poliven.

Narodne pjesme Ljubice Ardalić sakupljene „po Bukovici“ objavljivane su u *Magazinu* počevši od 1863. godine. Tom prilikom urednik Gerasim Petranović napominje: „S pohvalom moramo spomenuti ime ove mlade Srpkinje, koja se trudi da više godine oko sabiranja divotnih naših narodnih pjesama, koje osobito seljanke naše pjevaju. Po ovome sudimo da bi se imale na nju u tome ugledati i

ostale svešteničke supruge i kćeri, budući one su najprisutnije u obćenju sa našim seljankama koje inače nerado pred muškima pjesme kazuju i pjevaju“. (Više pjesma od Ljubice Ardalić objavio je samo Filip Radičević - 31). Prva iz 1864. godine „*Marko Kraljević i ljuba Radulova*“ i druga iz 1867. „*Zmija mladoženja*“, kojom prilikom se navodi da je to produženje objavljivanja narodnih pjesama iz 1866. Pjesma Ljubice Ardalić „*Marko Kraljević i ljuba Radulova*“ počinje klasičnim općim uvodnim mjestom: razgovor junaka s gorom. Marko se gori zaklinje da će, pored svih „žena muževica“ i „mladi udovica“ obljubiti i „Anu Radulovu“. Kada sluga Radulu dojava Markovu namjeru, ovaj priprema lukavi način da pogubi Marka. Poziva ga da mu bude kršteni kum (motiv iznevjerenog kumstva). Za trpezom, alegorijski m stihovima kuma upozorava Marka što mu se sprema, tako da on uspije uteći. Kad sluga ustavlja Marka da bi ga kuma darovala, ovaj odgovori : „Jeste mene kuma darovala,/kad je moju glavu škapulala“! Osim imena Markovog i uvodnog općeg mjesta, malo od ove pjesme pripada krugu pjesama o Marku Kraljeviću. Čak se u pjesmi ne spominje ni Šarac.

Narodne pjesme objavljene u *Magazinu* svjedočanstvo su o stanju narodnog pjesništva tokom drugog vala bilježenja, onog kojim je nastavljen sakupljački rad Vuka Karadžića i Sime Milutinovića Srarajlije u Crnoj Gori, Hercegovini, Dalmaciji, Lici i Bosni. Nastajala je dijelom i za vrijeme njihova života, kada su njihove zbirke već uvelike ušle u narod i kada je uveliko na djelu knjiški povratni utjecaj na narodne pjevače, paralelno s veoma značajnom zbirkom narodnih pjesma u *Ljetopisu Matice srpske*, koja je pokrivala daleko širu oblast, prije svega sjeverne krajeve u kojima Srbi žive. Zato je treba tumačiti i sagledati u kontekstu ova tri snažna poduhvata na koje su se urednici i sakupljači narodnih pjesama u *Magazinu* ugledali.

Pjesme u *Magazinu* uklapaju se u sliku koju nam pruža *Pjevanije* Sime Milutinovića za koga antologijski izbor nije bio presudan te nam pruža puniji uvid u repertoare pjevača u prvim decenijama 19. stoljeća. Pjesme o klasičnim epskim junacima i događajima, i ove o hajducima i uskocima gube epske karakteristike. U njima su u drugom planu ili se izostavljaju opisi pojedinačnih megdana i bojeva, čak je zapostavljena i epska radnja, a razvijaju se opisi ljepote djevojke, junaka, njegovog odijela, konja i oružja, koji se ne mogu zamisliti bez formalne slavenske antiteze kao dominantnog izražajnog sredstva. Tražeći inovacije i nove forme izražajnosti kako bi zadovoljili neki ukus slušatelja, pjevači upravo u tim opisima razvijaju neku vrstu baroknog stila pjevanja. Očigledno je i težnja da se i najnoviji događaji opjevaju, da se i suvremeni dio povijesti naroda utvrdi pjesmom, da i suvremeni junaci nađu mjesta u epskoj vertikali koju je utvrdila klasična epska narodna pjesma. Otuda i u ovoj zbirci i najviše dugih epskih kronika, a neke od njih nagovještavaju pojačan interes pjevača i slušatelja za deseteračke parodije epa.

Vrijednosti ove zbirke su tematsko - sadržajne i etnografske, sociološke i kulturološke prirode, kako u lirskim i epskim pjesmama, romansama i baladama, u sakupljačima i pjevačima, osobnim imenima, imenima naroda i stanovnika mjesta i oblasti, kao i u zemljopisnom nazivu gdje je pjesma smještena i (opjevana) te u objavi zastarijelih i stranih riječi.

Sve ovo što je objavljeno u *Magazinu* zaslužuje da se čita i danas, da se cijeni po plastičnom opisu života jednog naroda, njegovih običaja i vjerovanja, u jednom vremenu i jednom prostoru. Pjesme u zbirci i nakon 150 godina, otkako su objavljene, s tematsko - stilskim odlikama neprolaznih vrijednosti čuvaju istinu o jednom burnom i teškom vremenu i jednom narodu u Bukovici, zahvaljujući i obitelji Ardalić, prije svaga Ljubici Ardalić, o čijim sam pjesmama rekao ono najbitnije što se nalazi u zborniku kojeg su uredili vrijedni sakupljači srpskih narodnih pjesama Milorad Radević i Miodrag Maticki.

Velimir KARABUVA